

Тарас Паславський

Бібліографія історичної картографії України: актуальні питання обсягу і змісту об'єкта

Карта — невід'ємне джерело в системі будь-яких історичних досліджень і широко використовується в їх процесі. До наукового апарату картографії включаються археографія картографічних джерел і бібліографія творів друку в сфері простору дії історичної картографії.

В Україні бібліографічні дослідження в галузі історичної картографії розвивалися дуже повільно, її бібліографії бібліографії нема й сьогодні, а серед бібліографічних напрямів отримала певний розвиток тільки зведена бібліографія історії картографування в Україні, тому викладене в даній статті становить особливий інтерес для фахівців галузі, оскільки сучасна бібліографія історичної картографії виходить на принципово новий рівень осмислення ролі та значення історико-картографічних досліджень.

Необхідно об'єднати зусилля провідних бібліотек країни для створення і для складання бібліографічного попереднього списку або реєстру картографічних джерел, що зберігаються в бібліотеках і архівах. Лише за такої умови можна ставити питання про створення Національної бібліографії картографічних джерел та картографічних видань.

Карта як окреме джерело та вид друкованої продукції є об'єктом дослідження в різних науках та дисциплінах, що використовують континуальний засіб репрезентації знань у візуально сприймальній формі¹, передусім у географії, геології, геодезії, астрономії, а також в економічних науках, фізиці, інформатиці,

¹ Каганский В. Л., Шрейдер Ю. А. Карта как общий способ представленный знаний (география за пределами географии) // НТИ / ВИНТИ. Сер. 2. Информ. процессы и системы. — М., 1992. — № 5. — С. 1—6; Божок А. П., Осауленко Л. Е., Пастух В. В. Картография. — К.: Фітосоціоцентр, 1999; Колодій Г. Картография // Енциклопедія Українознавства: Слов. ч. — Львів, 1994. — Т. 3. — С. 977—982.

Паславський Тарас Богданович, заст. директора Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України.

медицині, біології, фізичній хімії тощо. Картографічний метод у науках «про сушу, море й небеса» вважається одним з основних для цих галузей².

Разом з тим картографічні методи застосовуються в різних гуманітарних науках, передусім в історії, етнографії, філології, культурології. В низці праць здійснено визначення специфіки цих методів³. Останнім часом розвиваються методи комп'ютерного історичного картографування, зокрема у працях російських учених В. Н. Владимірова, І. Г. Силиної, Д. В. Колдакова, В. В. Токарева та ін.⁴

² Ямбаев Х. К., Малинников М. А. На земле, в небесах и на море (До 70-летия Московского государственного университета геодезии и картографии) // Наука в России. — М., 1996. — № 3. — С. 58—63.

³ Гаврилюк Н. Г. Картографирование явлений духовной культуры (По материалам родильной обрядности Украины). — К., 1981; Галкович Б. Г. К вопросу об историко-картографическом методе исследований // Кавказ и Византия. — Ереван, 1980. — Вып. 2. — С. 48—67; Ії ж. Картографічні джерела та їх застосування для вивчення історії України, XVII ст. // Укр. іст. журн. — 1971. — № 9. — С. 138—145; Ії ж. К вопросу о применении картографического метода в исторических исследованиях // История СССР. — 1974. — № 3. — С. 132—141.

⁴ Владиміров В. Н. Проблемы и перспективы исторического компьютерного картографирования: Международный семинар АНС // Информ. бюл. Ассоц. «История и компьютер». — М., 1995. — № 13. — С. 20—24; Владиміров В. Н., Силина І. Г. Комп'ютер в історичному картографуванні: від ілюстрації до аналізу // Джерелознавчі та історіографічні проблеми історії України / Мова науки. Термінологія. — Дніпропетровськ, 1997. — С. 114—122; Владиміров В. Н., Силина І. Г., Колдаков Д. В., Токарев В. В. Комп'ютерное картографирование как технология исторического исследования // Информ. бюл. Ассоц. «История и компьютер». — М., 1997. — № 21. — С. 132—134.

Див. бібліографію в Інтернет: Владиміров В. Н., Силина І. Г. Историческое компьютерное картографирование — теория и практика // Телеконф. «Информационные технологии в гуманитарных науках» в Интернет (www.kcn.ru/tat_ry/universitet/gum_konf/ot26.htm)

Історичні науки займають у вищевикладеному ряді особливе місце. Воно визначається природою історичного знання, яке передбачає в системі власних пізнавальних процесів аналіз усієї системи знань про розвиток людства в його численних природничих та соціальних аспектах. Тут виокремилася спеціальна дисципліна — історична картографія, яка визначила свої об'єкт і предмет. Найпоширеніша дефініція історичної картографії як спеціальної історичної дисципліни така: це окрема система знань, що займається вивченням, складанням і використанням історичних карт, яка не лише визначила свої об'єкт і предмет, а й виробила власні методи, — почала розвиватися з кінця ХІХ — початку ХХ ст.⁵

Практична стадія історичної картографії своїм корінням сягає Давньої Греції та Риму, має певні здобутки в середньовіччі. В Російській імперії вона розвивається з початку ХVІІІ ст. В Україні перші спроби вивчення давніх карт здійснюються в кінці ХVІІІ ст. і воно активно розвивалося впродовж двох століть як у практичному, передусім джерелознавчому й археографічному, контексті (дослідження та опис історичних карт, підготовка історичних карт і атласів до друку), так і в теоретичному — власне, окремі аспекти історії і теорії історичної картографії⁶. Така хронологія джерельної бази історичної картографії викликає й необхідність поєднання завдань археографії, джерелознавства та бібліографії для створення загального реєстру картографічних джерел, у тому числі й тих видань, в яких здійснюється історична реконструкція карт як об'єкта картографії і бібліографії.

Місце історичної картографії визначається об'єктивною потребою в її розвитку на сучасному етапі, зокрема в 90-х роках ХХ ст., коли різко зростають наукові дослідження соціально-економічної і політичної історії та культури України. Наукове пізнання історичних процесів передбачає залучення комплексної джерельної бази, де карта є невід'ємним джерелом у системі будь-яких історичних досліджень, і тому історична картографія тісно пов'язана з джерелознавством як цілісною галуззю історич-

ного знання і з цілою низкою взаємопов'язаних спеціальних дисциплін, зокрема історичною географією, топонімікою, хронологією, а також з демографією, етнографією та багатьма іншими науками. Сьогодні карта як історичне джерело широко використовується в дослідженнях різних напрямів і пов'язується з поняттям просторового аналізу в історії⁷.

Бібліографія історичної картографії як окремий вид науково-пошукового засобу та спеціального довідника на сьогодні ще не отримала належного розвитку. Винятки становлять опрацювання бібліографічних відомостей про картографування українських земель у межах територій України, що знаходилися у складі різних держав, починаючи з ХV ст. Цей напрям розвивався в межах загальної бібліографічної практики і спеціальних картографічних досліджень (переважно в контексті географії, геології, геодезії) в Польщі, Австро-Угорщині та інших країнах. Найповніші довідники складені в СРСР. Цілком зрозуміло, що в цих довідниках Україна була репрезентована досить обмежено, тематично або локально⁸. Водночас завдання історичної картографії значно ширші.

При складанні бібліографії історичної картографії бібліограф має орієнтуватися на сучасне розуміння об'єкта та предмета історичної картографії. Найпоширенішим поглядом на взаємостосунки картографії та історії є джерелознавчий, в основі котрого лежить концепція використання будь-яких картографічних джерел — рукописних, графічних, друкованих та їх джерелознавча критика. Історична картографія (як і найближча до неї історична географія) закономірно характеризується тим, що історія картографування і картографічні джерела накладаються на об'єкти історичної науки й на-

⁷ Цій проблемі, зокрема, було присвячено спеціальний випуск: *Картографія та історія України: Зб. наук. праць.* — Львів, 2000, та ін.

⁸ Передусім слід відзначити загальновідомі довідники періоду СРСР: *Библиографический указатель геодезической и картографической литературы за 20 лет (1917—1937 гг.) / Сост. Р. Гальпер, Е. Туткевич; Под ред. А. С. Чеботарева.* — М., 1938. — Вып. 1. Книги и брошюры.

Библиографический указатель литературы по картографии, изданной в СССР в 1938—1958 гг. / Сост. Н. С. Карпов; Под ред. В. Н. Лисюка. — М., 1962. (Труды / ЦНИИГАиК; Вып. 156).

Библиографический указатель геологических карт, изданных в России до 1917 г. и в СССР с 1917 по 1976 г. / Сост. З. Ф. Баханович; Под ред. Р. И. Соколова. — Л., 1982.

Шибанов Ф. А. Указатель географической литературы, вышедшей в России с 1800 по 1917 год. — Л.: Изд-во ЛГУ, 1961. — 442 с.

⁵ *Картография историческая // Специальные исторические дисциплины.* — К., 1992. — С. 141—147; *Медушевская О. М. Историческая картография как специальная историческая дисциплина.* М., 1957; *И ж. Картографические источники ХVІІ—ХVІІІ вв. Уч. пос. по источниковедению СССР.* — М., 1957.

⁶ *Дашкевич Я. Р. Середньовічні карти України в дослідженнях кінця ХVІІ — поч. ХІХ ст. // Історичні дослідження. Вітчизняна історія: Респ. міжвід. зб. наук. пр.* — К., 1985. — Вип. 11. — С. 85—90.

впаки. Отже, всі можливі аспекти історії картографії та її методу, картографічні джерела, які стосуються розвитку суспільних процесів у контексті розвитку соціально-економічної і політичної історії та культури, зокрема, географічні карти, карти адміністративно-територіального поділу, промислового та сільськогосподарського розвитку, етнічного розселення, демографічних процесів, воєнних дій тощо, — все це має бути врахованим у процесі історичних досліджень.

Таким чином, до наукового апарату картографії включається археографія картографічних джерел і бібліографія творів друку в галузі простору дії історичної картографії. Цілком закономірно, що з розвитком історичної картографії до її об'єктів потрапляє і тематичне картографування за профілями історичних досліджень, у тому числі карти археологічні, етнографічні, економіко-статистичні, військові та ін.

Це питання про обсяг поняття історичної картографії, здавалось би, просте для історика, значно ускладнене для бібліографа, який працює в цьому інформаційному просторі. Складання бібліографії історичної картографії потребує змістовного вивчення тексту творів, анотування і коментування практично кожного бібліографічного запису з метою встановлення приналежності до об'єктів історичної картографії.

Ця об'єктивна умова сучасного інформаційного обслуговування науки і суперечності між потребою в необхідній інформації та застарілими формальними підходами до об'єкта історичної картографії вже різко проявилися в процесі створення картографічних баз даних і пошуків у електронних ресурсах картографічної інформації⁹.

В Україні бібліографічні дослідження в галузі історичної картографії розвивалися дуже повільно.

Можна виокремити декілька існуючих на сьогодні напрямів бібліографічного забезпечення її розвитку: складання бібліографічного апарату до наукових праць; бібліографія до археографічних публікацій історичних карт¹⁰, бібліографічні огляди¹¹, зведена бібліографія історії картографування в країні. Крім того, ми вва-

жаємо бібліографічним і той напрям, що подає огляд видань з тематики історичної картографії¹², а також бібліографічні покажчики з іншої тематики, де представлена й картобібліографія¹³.

А її — бібліографії бібліографії — в Україні нема і сьогодні¹⁴. Однак сучасне інформаційне суспільство ставить питання про вдосконалення бібліографії бібліографії і включення в її зміст електронних довідників та існуючих БД, передусім виставлених для загального користування в Інтернет. Хоча вони переважно мають значення електронного каталогу, але бібліографія досі не визначила свого ставлення до цього виду довідників. Разом з тим інноваційні процеси у їхньому розвитку ще не проникли у сферу бібліографії.

Серед бібліографічних напрямів отримала певний розвиток тільки зведена бібліографія історії картографування в Україні, репрезентована двома працями. Перша — академіка Всеукраїнської академії наук Павла Тутковського «Матеріали до бібліографії мапознавства України: (Мапи, плани, атласи, альбоми, мапознавча література)» (К., 1924), видана у «Збірнику Історично-філологічного відділу» ВУАН—УАН. Другу й найповнішу сьогодні бібліографію історії картографування в Україні склав Ростислав Сосса в додатку до монографії «Історія картографування території України. Від найдавніших часів до 1920 р. Короткий нарис» (К., 2000). Водночас, безумовно, необхідно визна-

⁹ Гаврилова С. А. История картографии: (Библиографический обзор) // Картография: Итоги науки / ВИНТИ АН СССР. — М., 1964. — С. 83—111; Вып. 2. — С. 137—162.

¹² Вавричин М. Г. Картографічні видання Київської археографічної комісії // Матер. ювіл. конф., присвяч. 150-річчю Київ. археогр. коміс., Київ, Седнів, 18—21 жовт. 1993 р. — К., 1997. — С. 336—338; Верещинский Я. Избранные польские картографические работы, касающиеся территории побережья Балтийского и Черного морей в XVI и XVII вв. // Русско-польские связи в области наук о Земле. — М., 1975. — С. 83—87.

¹³ Білокінь С. Бібліографія киевознавців. — К., 1985. — Вип. 5. — С. 4—6; Височенко С. М., Симутина А. Л. Навчальні та загальноосвітні карти, видані у Львові // Проблеми географії України: Матер. наук. конф., Львів, 25—26 жовт. 1994 р. — Львів, 1994. — С. 215—216; Максименко Ф. Материалы к библиографии Донецкого края (преимущественно Бахмутского уезда) // Просвещение Донбасса. — Бахмут, 1922. — № 6/9.

¹⁴ Ми не розглядаємо в цій статті загальну бібліографію, де історична картографія України не представлена окремо, як наприклад: Утин Н. Г. Источники справочно-библиографической информации о картографических произведениях // Известия Всеgeoграф. об-ва. — 1974. — Т. 106. — Вып. 4. — С. 329—334.

⁹ Гончаров В. В., Иванов А. Г. Використання спеціалізованих (картографічних) баз даних при виконанні запитів щодо пошуку бібліографічної інформації в мережі Інтернет // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества: Матер. конф. — Т. 2. — Судак, 1998. — С. 774—775.

¹⁰ Серед загальної кількості видань, зокрема щодо України, можна згадати видання: Кордт В. Матеріали до історії картографії України. — К., 1931.

ти, що обидві бібліографії хоча й мають безперечне наукове значення, водночас складені, орієнтуючись на прикладну мету підтримки спеціальних досліджень і обмежені їх завданнями.

Сьогодні перелік дослідників, які залучали картографічні методи в історичних дослідженнях і безпосередньо в галузі історичної картографії України, значний за обсягом і нараховує понад три сотні імен лише тих, хто зробив суттєвий внесок у розвиток бібліографії історичної картографії. І цей список можна вважати лише початковим. Поряд з такими відомими дослідниками, які безпосередньо працювали в галузі історичної картографії, зокрема, її засновниками — П. А. Тутковським, Л. С. Багровим, В. О. Кордтом, а також пізнішими дослідниками практичних та теоретичних питань Я. Р. Дашкевичем, М. Г. Вавричиним, І. Л. Бутичем, Г. В. Боряком, А. С. Харченком, О. І. Шаблієм, В. О. Шевченком, Ф. П. Шевченком, Р. І. Сосою та іншими, — з'являються імена осіб, котрі працювали з окремими питаннями методу і предмета історичної картографії або на межі інших наук. Сучасний стан вивчення ІК такий, що нараховує тисячі імен, сотні публікацій картографічних джерел, досліджень, оглядів, рецензій, статей.

Сучасна бібліографія історичної картографії виходить на принципово новий рівень осмислення ролі та значення історико-картографічних досліджень. Цей процес пов'язаний із чітко окресленою тенденцією сучасного процесу розвитку історичної науки в напрямі інтеграції наукових знань і методів різних споріднених наук і спеціальних дисциплін, що дає змогу підвищити рівень вірогідності отриманих історичних знань. Водночас, розширюючи сфери дії різних спеціальних дисциплін, необхідно й уточнювати їхні методи, і проводити межу між об'єктами різних наук, зокрема щодо історичної географії. Ці тенденції відчутно проявилися в системі таких дисциплін як бібліографія, археографія, джерелознавство.

З іншого боку, йдеться не тільки про створення бібліографії опублікованих джерел і спеціальних видань у галузі суто картографічного матеріалу, а й про розвиток завдань бібліографії історичної картографії як історичної дисципліни, спрямованої не лише на реконструкцію історії картографування, а й на комплексні історико-картографічні дослідження та історичну реконструкцію картографічних об'єктів, зокрема — для історичного періоду до ХХ ст. та розвитку сучасної картографії, де до створення картографічних видань і документів залучаються електронні технології.

Останнім часом виявилися тенденції до історичних картографічних реконструкцій, активізації тих досліджень, де історики не лише досліджують і залучають карти-артефакти, а й проводять історичну реконструкцію і створюють картографічні реконструкції, як правило, тематичного характеру. Вони є результатом копітких наукових досліджень з позицій сучасного наукового знання і вже самі є джерелами з історії картографічних досліджень. Наведемо, скажімо, розвідки львівського історика М. Крикуна, який провів наукову реконструкцію адміністративно-територіальних меж воєводств Правобережної України XV—XVIII ст. за даними польських, литовських, австрійських, українських та російських історичних джерел¹⁵. У таких працях подаються цікаві та, як правило, нові історичні концепції, — приміром, щодо розселення давніх русів, подану в роботі Ю. В. Павленка у картографічному вигляді¹⁶.

Однак теорія бібліографії в сфері картографії і картографування орієнтована переважно на тісний взаємозв'язок картографії та географічної і геодезичної інформації. Тому не всі праці на теми картографічних реконструкцій потрапляють до класичних праць з історії картографування та картографічних джерел не лише в бібліотечні каталоги та бази даних, а й у спеціалізовані історіографічні та бібліографічні праці. Це можна пояснити недостатньою розробленістю проблеми.

Відсутність розробленої теорії та методики підходів до понять бібліографічного об'єкта історичної картографії нині починає гостро відчуватися. Передусім недостатня увага до історичних праць з використанням картографічного методу, описань картографічних колекцій та видань, каталогів гравюр і картографічного матеріалу тощо, застаріння методичних посібників у галузі бібліографічного описання і класифікації картографічних видань, обмеженість можливостей навіть і вдосконалених сучасних класифікацій УДК.

Так, зокрема, спостерігається й у найновішому і першому в бібліографічній історіографії та узагальнювальному виданні у розглядуваній

¹⁵ Крикун Н. Г. Адміністративно-територіальное устройство Правобережной Украины в XV—XVIII вв.: Границы воєводств в свете источников / Отв. ред. Г. В. Боряк; АН України; Ін-т укр. археогр. — К., 1992. — 161 с.; Крикун М. Г. Адміністративно-територіальний устрій Правобережної України в XV—XVIII ст.: Кордони воєводств в світлі джерел / АН України; Ін-т укр. археографії. — 2-е вид. — К., 1993. — 185 с.

¹⁶ Павленко Ю. В. «Предісторія давніх русів у світовому контексті». — К.: «Фенікс», 1994. Дод. 1—15.

галузі, що вийшло друком у минулому році — ґрунтовній праці Р. І. Сосси «Історія картографування території України: Від найдавніших часів до 1920 р.» (К., 2000), де наводяться 1422 бібліографічні позиції. В неї включено значну кількість власне історичних досліджень як джерел з історії картографування. Автор свідомо, відповідно до мети дослідження, користувався здебільшого географічними, геодезичними й картографічними джерелами, він включив літературу з топографічного й тематичного картографування України й залишив поза межами бібліографії низку напрямів у історичній картографії.

Не завжди він включає і ті дослідження, де картографічний матеріал іноді дуже важливий, поданий у додатках. Це, зокрема, видання А. І. Маркевича «Таурица. Опыт указателя сочинений, касающихся Крыма и Таврической губернии вообще», де подані в додатках карти, атласи, види, плани і креслення; стаття М. І. Золотарьова та С. Б. Буйських «Неизвестный план Ольвии П. И. Кеппена» та ін.¹⁷

З погляду історика цінність бібліографії безперечна, якщо вона подає не лише власне джерела, а й реконструйовані джерела. Хоча Р. І. Сосса не ставив собі завдання створити повну бібліографію історичної картографії, але включення деяких робіт, де провадиться реконструкція карт, як, наприклад, зазначені праці М. Крикуна та Ю. Павленка, що не потрапили до цього видання, було б доцільним.

Це пов'язано з тим, що, на нашу думку, при вивченні питання розвитку картографії та історико-картографічних досліджень під час складання бібліографічних довідників з історії картографії не завжди переглядаються статті про склад фондів картосховищ світу. Разом з тим аналіз таких статей дозволив би значно розширити кількість джерел, як рукописних, так і надрукованих, за період найменш вивчений — середньовіччя та нового часу.

Бібліографії історичної картографії не слід ігнорувати і бібліографію виставок карт, зокрема наукових. Вони цікаві тим, що подають не лише тематичну підбірку карт і загальну

інформацію, яка дає змогу орієнтуватися у проблемі, а й публікують каталоги карт або допоміжну бібліографію джерел чи списки праць. Водночас обмеженість поставленої мети будь-якого дослідження завжди обмежує і використану бібліографію.

Друге питання — залучення іноземних джерел, де була означена Правобережна Україна. Р. І. Сосса відверто зізнався, що зміг включити тільки бібліографію боплановіани і суттєва кількість видань з історії картографування українських земель таких держав, як Польща, Велике князівство Литовське, Австро-Угорська монархія та Російська імперія, не ввійшла в цей довідник. Тому поставив питання про необхідність створення бібліографії Національного картографічного репертуару.

На жаль, не згадано, що в його список не включено й бібліографію фундаментальних видань західноєвропейських шкіл — зокрема німецької, голландської, французької та ін. Особливої уваги заслуговує німецька школа. Німецьке історичне картографування, починаючи з картографічних шкіл XVI—XVII ст., завжди приділяло увагу українським землям. Україна представлена в базельських виданнях карт з «Космографії» С. Мюнстера і його перевидань Птолемевої «Географії» (1540—1590 рр.); виданнях XIX ст. — А. Штіллера і К. Шпрунера, Р. Андре, а також у тих, де також зображена територія України як у складі Польщі, так і окремо¹⁸.

Мета дослідження Р. І. Сосси визначає й обмеження джерельної бази, і не можна висувати претензії до браку вичерпної повноти такого роду довідників, бо автор і сам визнає можливість його подальшого розширення.

Зрозуміло, що й бібліограф, який поставив завдання опрацювати питання розвитку історичної картографії, має справу з картографічними джерелами і передусім орієнтується на аналіз наукової інформації про карти та місця їх зберігання у світі — тобто картосховища, органи картографічної інформації, картографічні інформаційно-пошукові видання, зокрема, бібліографії, інші бібліографічні джерела з картографії, інформаційно-пошукові системи, бази даних, експертні системи тощо.

Тому до об'єктів історичної картографії потрапляють не тільки власне картографічні видання або рукописні карти, а й інші картографічні архівні та бібліографічні джерела, що містять історико-географічний, статистико-

¹⁷ Маркевич А. И. «Таурица. Опыт указателя сочинений, касающихся Крыма и Таврической губернии вообще». (Вып. 1). Симферополь: 1894; Золотарев М. И., Буйских С. Б. Неизвестный план Ольвии П. И. Кеппена // Рос. археология. — М., 1997. — № 2. — С. 241—245; [Долинський Л. П.] Список сочинений и карт по геологии Херсонской губернии, представленных на сельскохозяйственную и промышленную выставку в г. Херсоне 1890 года Л. П. Долинским // Мельников Н. П. Выставки вообще и заметки Херсонской выставки 1890 г. — (б. м., б. д.) — С. 62—71.

¹⁸ Паславський Т., Падюка Н. Картографічні видання у фондах ЛНБ ім. В. Стефаніка // Картографія та історія України: 36. наук. пр. — Львів, 2000. — С. 228—231.

економічний, демографічний, адміністративно-політичний матеріал, інші відомості, які дають змогу провести об'єктивну картографічну реконструкцію, і здійснити складання карт у ретроспекції, використати цю інформацію в процесі історичних досліджень.

Складність завдань історичної картографії вимагає від професійних бібліографів не обмежуватися зовнішнім описом власне карт, атласів, глобусів, довідників і покажчиків картографічних джерел та спеціальних досліджень з історичного минулого, а й залучати до аналізу всю сукупність історичних джерел, що дозволяють проводити порівняльно-історичний аналіз, історичну реконструкцію. Але бібліограф, описуючи об'єкт, не може самостійно досліджувати значну частину джерел та книжок з метою аналізу вірогідності карт, хоча може й реєструвати дотичний до цього матеріал.

Історична карта є продуктом свого часу й рівня розвитку науки та природничих знань, вона не тільки реалізує певну суто прагматичну мету, а й усвідомлено або неусвідомлено відображає суб'єктивні погляди картографа та замовників карти. До того ж, крім інформаційних, часто виконує певні соціальні завдання. Тому використанню картографічної інформації (як її донаукової стадії, фактично до XVIII ст., так і сучасної) має передувати джерелознавчий аналіз та історико-картографічна реконструкція реалій, мети й обставин складання карти. Природно, що до різних історичних етапів залучаються й різні методи аналізу, описання картографічного матеріалу, застосовуються принципи класифікації карт і інформації, що ними подається. Водночас слід аналізувати історіографію картографічних досліджень та бібліографічних видань. Цей аналіз є обов'язковим інструментом у методичному арсеналі дослідника будь-якого історичного періоду, котрий залучає картографічний матеріал, і має стати методом при складанні сучасних бібліографій історичної картографії.

Нині виникає ще декілька питань стосовно об'єкта історичної картографії. Передусім, — які карти вважати історичними. Чи обмежува-

ти карту лише вузьким поняттям історичної карти як такої, що відображає тією чи іншою мірою соціальні процеси розвитку суспільства (в тому числі й соціально-економічні, топографічні, етнографічні), чи виходити із загальної позиції карти як історичного джерела і включати до її об'єкта всі види картографування (в тому числі географічні, геологічні, морські навігаційні, астрономічні, кліматичні тощо). А ще — які карти в колі тематичних вважати історико-тематичними.

Природно, створення таких картобібліографічних довідників тісно пов'язане з розвитком бібліографічної евристики, де слід переглянути поняття бібліографічного і картографічного джерела і обов'язково — методів евристичного пошуку в картосховищах України й світу.

З огляду на історичні обставини розвитку наукових знань у нашій державі слід зважити й на те, що багато історичних праць, які мають картографічні відомості, подаються в описовому стилі. Необхідно враховувати джерелознавчу специфіку історичних досліджень у галузі території, населення, продуктивних сил, воєн, економічного освоєння територій тощо.

Усі висловлені міркування зобов'язують істориків, бібліографів і картографів поєднати зусилля для створення або хоча б для складання бібліографічного попереднього списку або реєстру картографічних джерел, що зберігаються в бібліотеках і архівах. Лише за такої умови можна ставити питання про створення Національної бібліографії картографічних джерел та картографічних видань, враховуючи території українських земель, що входили до складу різних держав, і ті історико-картографічні дослідження, які мають важливе значення для розвитку історичної науки. Проведення попереднього обліку із залученням спеціалістів дасть змогу скласти відносно повну бібліографічну базу історико-картографічних досліджень. У свою чергу ці картобібліографічні списки або орієнтації допоможуть вдосконалити обслуговування читачів.